

Οι Φωτογραφίες ως προστατευόμενα έργα του πνεύματος

Αικατερίνη Βράττη

Δικηγόρος, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, kvratti@yahoo.gr

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο, παρατίθεται πληροφοριακό υλικό για τις φωτογραφίες ως έργα του πνεύματος, τα δικαιώματα των δημιουργών τους και τις υποχρεώσεις των χρηστών τους. Ειδικότερα, εκθέτονται οδηγίες και καλές πρακτικές αναφορικά με τη χρήση των φωτογραφιών, που αποτελούν έργα προστατευόμενα από την πνευματική ιδιοκτησία, τα δικαιώματα των δημιουργών των φωτογραφιών και των εικονιζόμενων προσώπων, τις φωτογραφίες αρχαιολογικού περιεχομένου, τους περιορισμούς των πνευματικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, την «εύλογη χρήση», το εφαρμοστέο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο και τις κυρώσεις που επιβάλλονται όταν η πνευματική ιδιοκτησία προσβάλλεται. Το ως άνω υλικό προορίζεται για χρηστική αξιοποίηση, παραδείγματος χάρη από συγγραφείς/δημιουργούς ακαδημαϊκών ηλεκτρονικών συγγραμμάτων ανοικτής πρόσβασης, αλλά και από κάθε άλλον ενδιαφερόμενο να χρησιμοποιήσει φωτογραφίες τρίτων δημιουργών στο έργο του.

© 2016 Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών

Λέξεις-κλειδιά: φωτογραφίες, πνευματική ιδιοκτησία, δικαιώματα, περιορισμοί

doi:

Abstract

In this article, information is provided about the images as intellectual works, the photographers' rights and the users' obligations. In particular, instructions and best practices are presented about the use of images as intellectual works protected by copyright, the photographers' rights as well as the rights of the persons displayed in the images, the images of archaeological sites, the copyright limitations within the framework of the educational process, the "fair use", the private international law that is applicable and the penalties imposed in cases of infringement of the intellectual property rights. This information will benefit the potential users, for example the writers/creators of the academic open e-textbooks, as well as all those interested in using images taken by others in their own works.

© 2016 Hellenic Academic Libraries Link

Keywords: images, intellectual property, rights, limitations

1. Η φωτογραφία ως αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας

Ο όρος πνευματική ιδιοκτησία αποδίδει το δικαίωμα κτήσης του δημιουργού επί του έργου του, δικαίωμα το οποίο αποκτά από τη στιγμή της δημιουργίας του έργου, χωρίς να απαιτούνται ορισμένες διατυπώσεις για την αναγνώριση, την κτήση ή την άσκησή του.

Σύμφωνα με το άρθρο 2 του ν. 2121/1993 «Περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Συγγενικών Δικαιωμάτων» (ΦΕΚ Α΄ 25/ 4-3-1993) *ως έργο νοείται κάθε πρωτότυπο πνευματικό δημιούργημα λόγου, τέχνης ή επιστήμης, που εκφράζεται με οποιαδήποτε μορφή*, ιδίως τα γραπτά ή προφορικά κείμενα, οι μουσικές συνθέσεις, με κείμενο ή χωρίς, τα θεατρικά έργα, με μουσική ή χωρίς, οι χορογραφίες και οι παντομίμες, τα οπτικοακουστικά έργα, τα έργα των εικαστικών τεχνών, στα οποία περιλαμβάνονται τα σχέδια, τα έργα ζωγραφικής και γλυπτικής, τα χαρακτηριστικά έργα και οι λιθογραφίες, τα αρχιτεκτονικά έργα, οι φωτογραφίες, τα έργα των εφαρμοσμένων τεχνών, οι εικονογραφήσεις, οι χάρτες, τα τρισδιάστατα έργα που αναφέρονται στη γεωγραφία, την τοπογραφία, την αρχιτεκτονική ή την επιστήμη. Για να αποτελέσει, λοιπόν, ένα έργο αντικείμενο προστασίας από την πνευματική ιδιοκτησία θα πρέπει αφενός να αποτελεί δημιούργημα του πνεύματος¹, αφετέρου να είναι πρωτότυπο.

Η έννοια του όρου «πρωτοτυπία» δεν προκύπτει από νομοθετικές διατάξεις (εκτός από το τελευταίο εδάφιο της παρ. 3 του άρθρου 2 του Ν. 2121/1993, που αφορά τα προγράμματα των ηλεκτρονικών υπολογιστών, και την παρ. 1 του άρθρου 5, που αφορά τα έργα των εικαστικών τεχνών), αλλά έχει διαμορφωθεί από τη θεωρία και τη νομολογία, οι οποίες, στην πλειονότητά τους, ασπάζονται τη θεωρία της στατιστικής μοναδικότητας (Κοτσίρης, 2005, σσ. 58-62, Κουμάντος, 2002, σσ. 105-113, ΜονΠρωτΑθ 11923/98, ΝοΒ 1999, σ. 1474 και ΕφΘρ 290/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, πρωτότυπο είναι ένα έργο εφόσον κατά μεγάλη πιθανότητα θα πρέπει να αναμένεται ότι τρίτος δεν θα ήταν σε θέση να δημιουργήσει παράλληλα το ίδιο². Σε άλλες περιπτώσεις, ή διαζευκτικά με το κριτήριο της στατιστικής μοναδικότητας, τίθεται από τη νομολογία το κριτήριο του δημιουργικού ύψους, σύμφωνα με το οποίο για να θεωρηθεί ένα έργο πρωτότυπο θα πρέπει να διαθέτει ένα ελάχιστο όριο «δημιουργικού ύψους», να εκφεύγει δηλαδή από το σύνηθες, καθημερινό και κοινό επίπεδο³ (Καλλινίκου, 2005, σ. 28). Ως εκ τούτου, δεν αρκεί, για να προσδώσει πρωτοτυπία σε ένα έργο, το απλό γεγονός ότι αυτό δεν είναι αντιγραφή (ακόμα και με κάποιες παραλλαγές) ενός άλλου, ούτε η πρωτοτυπία ταυτίζεται με τον κόπο, την επιμέλεια, την έκταση, τη χρησιμότητά του, τη δαπάνη και τη χρονική διάρκεια που απαιτήθηκαν για την εκπόνησή του, αλλά θα πρέπει να παρουσιάζει (ως σύνολο ή τμήμα του) την απαιτούμενη πρωτοτυπία, δηλαδή να είναι στατιστικά μοναδικό κατά τα ανωτέρω (ΕφΠειρ 281/2005, ΠειρΝομ 2005, σ. 174). Η μοναδικότητα αυτή μπορεί να αναζητηθεί σε κάποιο από τα γνωρίσματα του έργου (στο θέμα, στη σύλληψη, στην κατάταξη, στη διατύπωση, σε κάποιες λεπτομέρειες) *ανάλογα με το είδος και τη φύση του* (ΜονΠρωτΘεσ 35004/2009, ΤΝΠ ΔΣΑ).

Ειδικά για τις φωτογραφίες, έχει κριθεί στο παρελθόν ότι το στοιχείο της πρωτοτυπίας πρέπει να κρίνεται με ιδιαίτερη επιείκεια, ώστε να μην προστατεύονται μόνον όσες αποτελούν έργα φωτογραφικής τέχνης αλλά και οι απλές φωτογραφίες, αρκεί να ενσωματώνουν άμεση απεικόνιση του αντικειμένου τους (Κουμάντος, 2002, σ. 98, Κοτσίρης, 2005, σσ. 71-72, Σκούρτης, 1996, σσ. 1234 επ., Μαρίνος, 1994, σσ. 1443-1444 και ΜονΠρωτΘεσ 11923/1998, ΤΝΠ ΔΣΑ, ΕιρΧαλ 163/2004, ΤΝΠ ΔΣΑ). Η κρίση αυτή προκύπτει αφενός από το **άρθρο 6 της Οδηγίας 93/1998 της ΕΟΚ**, το οποίο ρητά προβλέπει ότι η φωτογραφία κατά την έννοια της διεθνούς σύμβασης της Βέρνης θεωρείται πρωτότυπη εφόσον είναι αποτέλεσμα της προσωπικής πνευματικής εργασίας του δημιουργού της, χωρίς να ενδιαφέρει η αισθηματική καταξίωσή της ή άλλη καταξίωση του έργου, π.χ. η χρησιμότητά του που είναι αδιάφορη για την προστασία του, αφετέρου από το εσωτερικό δίκαιο, δεδομένου ότι ο νομοθέτης με τον ν. 2121/1993 επεξέτεινε την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας και στις «φωτογραφίες», σε αντίθεση με τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης, η οποία προστάτευε μόνον τα «έργα φωτογραφικής τέχνης» (ΕφΑθ 97/2008, ΔΕΕ 2008, σ. 1371). Πρόκειται για έναν συγκερασμό της ηπειρωτικής και αγγλοσαξονικής προσέγγισης, σαφώς λιγότερο αυστηρό από τα κριτήρια του ηπειρωτικού συστήματος, ο οποίος, σύμφωνα με μια άποψη, ταυτίζεται με το αγγλοσαξονικό κριτήριο της έλλειψης αντιγραφής (Synodinou, 2012). Ειδικότερα, σύμφωνα με το σύστημα του copyright, **για την απόκτηση πνευματικών δικαιωμάτων επί**

1 Ο όρος «πνευματικό δημιούργημα» δεν προσδιορίζεται γενικά από τον νόμο, εντούτοις, έχει αποδοθεί, από την ελληνική νομολογία, ως το προϊόν του ανθρώπινου πνεύματος το οποίο έχει μορφή προσιτή στις αισθήσεις και, λόγω της ιδιαιτερότητάς του, διαφέρει από όσα προϋπάρχουν και ως προς τη συνθετική διαμόρφωση των επιμέρους στοιχείων του και ως προς τη συγκεκριμένη εκφραστική εφαρμογή της σχετικής αφηρητικής ιδέας του δημιουργού (ΠολΠρωτΡοδ 92/2006, ΕπιθΕμπΔ 2007, σελ. 431).

2 Είναι η κρίση ότι, υπό παρόμοιες συνθήκες και με τους ίδιους στόχους, κανένας άλλος δημιουργός, κατά λογική πιθανολόγηση, δεν θα ήταν σε θέση να δημιουργήσει έργο όμοιο.

3 Έτσι ώστε να ξεχωρίζει και να διαφοροποιείται από τα έργα της καθημερινότητας ή από άλλα παρεμφερή έργα.

ενός έργου απαιτείται η επίδειξη απλής επιμέλειας κατά τη δημιουργία του, ενώ η επίδειξη ουσιαστικής δημιουργικότητας ή της «πρωτοτυπίας» δεν είναι απαραίτητη⁴. Σε κάθε περίπτωση, όπως έχει ήδη επισημάνει και ο Δ. Σκούρτης, ακόμη και αν δεν εντάξουμε τις φωτογραφίες σε μια ξεχωριστή κατηγορία έργων, αλλά υιοθετήσουμε την έννοια της πρωτοτυπίας, όπως ήδη έχει διαμορφωθεί εν γένει για τα έργα του πνεύματος στην ελληνική νομολογία⁵, **κάθε φωτογραφία μπορεί να προστατευτεί από το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας, καθώς είναι από της φύσης στατιστικά μοναδική**, δεδομένου ότι αποκλείεται να υπάρχει απόλυτη ομοιότητα μεταξύ δύο φωτογραφιών, έστω και αν η ατομικότητα της κάθε φωτογραφίας διαπιστώνεται σε μια απειροελάχιστη διαφορά στον φωτισμό ή στην οπτική γωνία κ.τ.λ. (Σκούρτης, 1996, σσ. 1234 επ.).

Οι ως άνω αποφάσεις ανετράπησαν με τη με αριθ. 152/2005 απόφαση του Αρείου Πάγου (ΕλλΔνη 2005, σελ. 495), σύμφωνα με την οποία «με τις διατάξεις του νόμου 2121/1993 προστατεύονται και οι φωτογραφίες, για τις οποίες απαιτείται πρωτοτυπία, συνιστάμενη στο να είναι αυτές προσωπικό πνευματικό δημιούργημα του δημιουργού τους και να αντανακλά την προσωπικότητά του, με αποκλεισμό κάθε άλλου αυστηρότερου κριτηρίου» (βλ. και άρθρο 6 της Οδηγίας 93/1998 της ΕΟΚ, ΑΠ 257/1995, ΝοΒ 1995, σ. 893, ΑΠ 113/1989, ΝοΒ 1989, σ. 1087, ΕφΠειρ 281/2005, ΠειρΝομ 2005, σ. 174, ΕφΑθ 2768/2003, ΝοΒ 2004, σ. 51, ΕφΑθ 8153/1999, ΔΕΕ 2000, σ. 383, ΕφΑθ 3252/2002, ΔΕΕ 2003, σ. 293, ΕφΑθ 9040/2000, ΕλλΔνη 2002, σ. 215, ΜΠρΘεσ 24610/2006, ΧρΙΔ 2006, σ. 929, ΕφΑθ 2724/2012, ΤΝΠ ΔΣΑ). Η εν λόγω απόφαση διαφοροποιήθηκε από τις μέχρι εκείνο το χρονικό σημείο εκδιδόμενες αποφάσεις, με την προσθήκη του κριτηρίου της αντανάκλασης της προσωπικότητας του δημιουργού. Η υιοθέτηση αυτού του κριτηρίου όχι μόνον δεν ανταποκρίνεται στη θεωρία της στατιστικής μοναδικότητας, όπως έχει διαμορφωθεί από τα ελληνικά δικαστήρια, αλλά παραπέμπει σε ακόμη πιο αυστηρά δικαιοδικά συστήματα (κεντροευρωπαϊκή αντίληψη περί πρωτοτυπίας), σύμφωνα με τα οποία η πρωτοτυπία εδραιώνεται μέσα από τη σφραγίδα της προσωπικότητας του δημιουργού του έργου (Συνοδινού, 2001, σσ. 759-760). Πρόκειται για ένα κριτήριο το οποίο προσανατολίζεται σε έργα επώνυμα, όπου το ύφος και ο χαρακτήρας τους υποδεικνύουν αμέσως τον δημιουργό τους (Μαρίνος, 1994, σ. 1443). Τούτο είχε ως αποτέλεσμα να μείνει εκτός του προστατευτικού πεδίου της πνευματικής ιδιοκτησίας πλήθος φωτογραφιών, μειώνοντας το εύρος των δημιουργών και διευρύνοντας τη χρήση άνευ αδειας.

Ακολούθησαν αντίθετες εφετειακές αποφάσεις (ΕφΠατρ 733/2007, ΑχΝομ 2008, σ. 103⁶ και ΕφΑθ 97/2008, ΔΕΕ 2008 ΔΕΕ, σ. 1371⁷), καθώς και νεότερη απόφαση του ίδιου τμήματος (Α' Πολιτικό Τμήμα) του ΑΠ (ΑΠ 1493/2009, ΝοΒ 2010, σ. 431 βλ. και ΑΠ 509/2015, ΤΝΠ ΔΣΑ), η οποία έκρινε ότι κατά την ερμηνεία τόσο του εθνικού όσο και του κοινοτικού δικαίου (άρθρο 6 της Οδηγίας 93/98 της ΕΟΚ) **άξια προστασίας είναι κάθε φωτογραφία**. Συγκεκριμένα, κατά το δικαστήριο, το άρθρο 6 της Οδηγίας 93/98 δέχεται μεν την προϋπόθεση της «δημιουργίας», αλλά επιβάλλει ως μοναδικό κριτήριο της πρωτοτυπίας το να είναι η φωτογραφία «προσωπικό πνευματικό δημιούργημα του δημιουργού της», ουσιαστικά δηλαδή να μην είναι αντιγραφή άλλου, αποκλείοντας κάθε άλλο αυστηρότερο κριτήριο (βλ. ΑΠ 1493/2009, ΧρΙΔ 2010, σ. 568). Η παραδοχή αυτή προκύπτει και από το γεγονός ότι ο εθνικός νομοθέτης, συμμορφούμενος με το κοινοτικό δίκαιο, προβλέπει την προστασία κάθε φωτογραφίας, εξού και στο άρθρο 2 ν. 2121/1993 χρησιμοποιείται ο όρος «φωτογραφίες» και όχι «φωτογραφικά έργα».

Ωστόσο, η νομολογιακή αυτή παλινωδία⁸ δεν σταμάτησε εκεί, αλλά, εν έτει 2016, το Εφετείο Αθηνών, με την υπ' αριθ. 1819/2016 απόφασή του και επικαλούμενο τη με αριθ. 152/2005 απόφαση του ΑΠ, υποστήριξε, όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, ότι δεν αρκεί για να προσδώσει πρωτοτυπία σε ένα έργο το απλό γεγονός ότι αυτό δεν είναι αντιγραφή (ακόμη και με κάποιες παραλλαγές) ενός άλλου, ούτε η πρωτοτυπία ταυτίζεται με τον κόπο, την επιμέλεια, την έκταση, τη χρησιμότητα, τη δαπάνη ή τη χρονική διάρκεια που απαιτήθηκαν για την εκπόνησή του, αλλά θα πρέπει να παρουσιάζει (ως σύνολο ή τμήμα του) την απαιτούμενη πρωτοτυπία, δηλαδή να είναι στατιστικά μοναδικό. **Με τη νεότερη αυτή απόφαση υιοθετήθηκε και για τις φωτογραφίες**

4 Η θεωρία αυτή, γνωστή και ως «ο ιδρώτας του μετώπου» (sweat of the brow) ή ως «ικανότητα και δουλειά», ανήγαγε την εργασία σε βασικό στοιχείο της προστασίας (Καλλινίκου, 2005, σ. 29 και Κουμάντος, 2002, σ. 108).

5 Η οποία, σύμφωνα με τη θεωρία της στατιστικής μοναδικότητας, δέχεται ότι ένα έργο είναι πρωτότυπο, όταν κάτω από τις ίδιες συνθήκες και τους ίδιους στόχους κανένας άλλος δημιουργός, κατά λογική πιθανολόγηση, δεν θα κατέλγε στο ίδιο δημιουργικό αποτέλεσμα.

6 «Η ατομικότητα δεν σημαίνει ότι το έργο πρέπει απαραίτητα να φέρει τη 'σφραγίδα' του δημιουργού του, αλλά ότι είναι μοναδικό ως μετουσίωση μιας ιδέας στον κόσμο των μορφών» (Αχ. Νομ. 2008, σελ. 103).

7 «Τέτοιο πνευματικό δημιούργημα, που τυγχάνει προστασίας, βάσει των ανωτέρω διατάξεων, είναι και οι φωτογραφίες (άρθρο 2 ως άνω νόμου), εφόσον βέβαια η επιλογή του αντικειμένου τους και ο τρόπος παρουσίασής τους είναι πρωτότυπα, θεωρείται δε πρωτότυπη η φωτογραφία, εφόσον είναι αποτέλεσμα προσωπικής πνευματικής εργασίας του δημιουργού της, χωρίς να ενδιαφέρει η αισθητική καταξίωσή της».

8 ΑΠ 152/2005, ΝοΒ 2005, σ. 1782, ΕφΛαρ 245/2013, ΤΝΠ Νόμος, ΕφΑθ 2724/2012, ΤΝΠ Νόμος, ΕφΑθ 2768/2003, ΝοΒ 2004, σ. 51, ΕφΑθ 3252/2002, ΔΕΕ 2003, σ. 293, ΕφΑθ 9040/2000, ΕλλΔνη 43, σ. 215, ΑΠ 257/1995, ΝοΒ 1995, σ. 893.

το κριτήριο της πρωτοτυπίας που ισχύει παραδοσιακά για τα έργα του πνεύματος, δηλαδή το κριτήριο της στατιστικής μοναδικότητας, ανατρέποντας τόσο το αυστηρότερο κριτήριο της πρωτοτυπίας, που απαιτούσε να αντικαθρεπτίζει η φωτογραφία την προσωπικότητα του δημιουργού για να κριθεί άξια προστασίας από την πνευματική ιδιοκτησία (ΑΠ 152/2005), όσο και το ηπιότερο κριτήριο, το οποίο απαιτούσε απλώς η φωτογραφία να μην είναι αντιγραφή άλλης για να αποτελεί πνευματικό δημιούργημα (ΑΠ 1493/2009).

Έχοντας υπόψη τα προηγούμενα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο ορισμός της πρωτοτυπίας κρίνεται in concreto από τον δικαστή, με αποτέλεσμα η ελληνική νομολογία να μεταβάλλεται τακτικά. Μέχρι τη συγκρότηση και λειτουργία ειδικών τμημάτων Δικαστηρίων, που να εκδικάζουν υποθέσεις πνευματικής ιδιοκτησίας (βλ. αρ. 3 παρ. 26 ν. 2479/1997-ΦΕΚ Α' 67 σχετικά με τη σύσταση τμημάτων πνευματικής ιδιοκτησίας στα Πρωτοδικεία Αθηνών, Πειραιώς και Θεσσαλονίκης), δεν θα υπάρχει σαφήνεια ως προς την έννοια της πρωτοτυπίας που διέπει τις φωτογραφίες. **Επομένως, σε καμία περίπτωση οι συγγραφείς δεν μπορούν να αποφαίνονται για το ποιες φωτογραφίες είναι άξιες προστασίας και ποιες όχι.**

Προκειμένου λοιπόν να αποφευχθεί αυτή η διαδικασία, **προτείνεται**: α) η αναζήτηση άδειας από τον δημιουργό/δικαιούχο πνευματικής ιδιοκτησίας της φωτογραφίας ανεξαρτήτως αισθητικής αξίας ή χρησιμότητάς της και β) η ενσωμάτωση στο σύγγραμμα φωτογραφιών που πληρούν τα παρακάτω κριτήρια: i) αδειοδοτούνται με άδειες ανοικτού περιεχομένου, π.χ. Creative Commons ή GFDL υπό τους όρους αυτών, ii) αποτελούν κοινό κτήμα (public domain), γιατί είτε παρήλθε ο χρόνος προστασίας (η ζωή του δημιουργού συν εβδομήντα χρόνια από τον θάνατό του) είτε παραιτήθηκε ο δημιουργός του περιουσιακού δικαιώματος, iii) φέρουν την ένδειξη Creative Commons Zero (οι δημιουργοί δηλώνουν ότι δεν θα ασκήσουν το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας επί του σημεινόμενου έργου), iv) δημιουργήθηκαν σε συνεργασία με τον Συντελεστή συγγραφικής προσπάθειας της Δράσης, v) παραπέμπουν σ' αυτές υπερ-σύνδεσμοι (hyperlinks).

2. Δημιουργός της φωτογραφίας

Από τη διάταξη του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 2121/1993 «Περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Συγγενικών Δικαιωμάτων» (ΦΕΚ Α' 25/ 4-3-1993) προβλέπεται ρητά ότι οι πνευματικοί δημιουργοί, με τη δημιουργία του έργου, αποκτούν πάνω σ' αυτό πνευματική ιδιοκτησία, που περιλαμβάνει δύο επιμέρους απόλυτα και αποκλειστικά δικαιώματα: α) περιουσιακό δικαίωμα, το οποίο εξυπηρετεί την ανάγκη εκμετάλλευσης του έργου και β) ηθικό δικαίωμα, με την άσκηση του οποίου προστατεύεται ο προσωπικός δεσμός του δημιουργού με το δημιούργημά του. Τα δικαιώματα αυτά περιλαμβάνουν τις εξουσίες που απαριθμούνται ενδεικτικά στα αντίστοιχα άρθρα, 3 και 4, του νόμου.

Το άρθρο 3 απαριθμεί ενδεικτικά τις εξουσίες που απαρτίζουν το περιουσιακό δικαίωμα, **αναγνωρίζοντας στον δημιουργό, μεταξύ άλλων, τις εξουσίες να επιτρέπει ή να απαγορεύει**: α) την **εγγραφή του έργου**, δηλαδή την πρώτη υλική ενσωμάτωσή του πάνω σε κάποιον υλικό φορέα που αποτελεί τη βάση για την αναπαραγωγή του σε ένα ή περισσότερα αντίτυπα, με προορισμό συνήθως τη δημόσια χρήση, β) την **αναπαραγωγή του έργου**, δηλαδή την παραγωγή νέων υλικών υποστρωμάτων με κάθε μέσο, όπως μηχανικά, φωτοχημικά ή ηλεκτρονικά μέσα και γ) τη **θέση του έργου σε κυκλοφορία**, εξουσία που περιλαμβάνει τις πράξεις με τις οποίες το έργο γίνεται προσιτό στο κοινό και υλοποιείται, εκτός άλλων, με τη μεταβίβαση της κυριότητας του υλικού φορέα ενσωμάτωσης του έργου (πρωτοτύπου ή αντιτύπων), η οποία όμως δεν επιφέρει μεταβίβαση καμίας από τις εξουσίες του περιουσιακού δικαιώματος (άρθρο 17), εκτός αν υπάρχει αντίθετη συμφωνία με τον δημιουργό.

Αντιστοίχως, σύμφωνα με το **άρθρο 4**, στο περιεχόμενο του ηθικού δικαιώματος, το οποίο είναι ανεξάρτητο από το περιουσιακό δικαίωμα και παραμένει στον δημιουργό ακόμα και μετά τη μεταβίβαση του περιουσιακού δικαιώματος, περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, η **εξουσία δημοσίευσης**, η οποία επιτρέπει στον δημιουργό να αποφασίζει αν το έργο του θα γίνει προσιτό στο κοινό (δημοσίευση), καθώς και για τον χρόνο, τον τόπο και τον τρόπο κατά τους οποίους θα δημοσιευτεί και η **εξουσία αναγνώρισης της πατρότητάς του**, η οποία αναλύεται σε δύο ειδικότερες εξουσίες: α) την εξουσία της ουσιαστικής αναγνώρισης του γεγονότος ότι είναι δημιουργός του έργου και β) την εξουσία να απαιτεί, στο μέτρο του δυνατού, τη μνεία του ονόματός του στα αντίτυπα του έργου του και σε κάθε δημόσια χρήση του έργου του ή, αντίθετα, να κρατάει την ανωνυμία του, ή να χρησιμοποιεί ψευδώνυμο (ΜονΠρωτΘεσ 40026/2006, Αρμ 2007, σ. 1728).

Συνέπεια της γέννησης και κτήσης των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας από τον δημιουργό αποτελεί η υποχρέωση του χρήστη να αιτηθεί άδεια χρήσης προτού προβεί σε οποιαδήποτε χρήση του έργου (αρ. 13 ν. 2121/1993). Η υποχρέωση αυτή μετατίθεται έναντι τρίτων προσώπων, όταν ο δημιουργός έχει: 1) επιλέξει να εκχωρήσει/μεταβιβάσει, αναθέσει ή επιτρέψει την άσκηση όλου του περιουσιακού δικαιώματός του ή ορισμένων εξουσιών αυτού σε τρίτον π.χ. εκδότη ενός περιοδικού και 2) αποβιώσει.

Στην **πρώτη περίπτωση** (1), θα πρέπει ο χρήστης να εξετάσει εάν έχει παραχωρηθεί αποκλειστική άδεια εκμετάλλευσης ή έχει συναφθεί αποκλειστική σύμβαση με τρίτο, **που να τον καθιστά αποκλειστικό δικαιούχο όλων των εξουσιών του περιουσιακού δικαιώματος**. Αν η απάντηση είναι θετική, που είναι και η συνήθης περίπτωση, τότε ο χρήστης θα πρέπει να ζητήσει άδεια από τον τρίτο δικαιούχο, για το χρονικό διάστημα που ισχύει η άδεια ή η σύμβαση μεταξύ αυτού και του δημιουργού, και από τον δημιουργό, για το μετά τη λήξη της σύμβασης ή της άδειας διάστημα. Εάν, ωστόσο, κάποιες εξουσίες παραμένουν στον δημιουργό, θα πρέπει για την άσκηση αυτών να ζητήσει άδεια από τον δημιουργό. Επίσης, **αναφορικά με τις εξουσίες του ηθικού δικαιώματος**, θα πρέπει ο χρήστης να ζητήσει άδεια από τον δημιουργό, στις περιπτώσεις που: α) ο χρήστης επιλέξει να προβεί σε ενέργειες που προσβάλλουν την ακεραιότητα του έργου του πρώτου π.χ. περικοπή, τροποποίηση, μετατροπή, προσθήκη κ.ά. και β) δημοσιεύσει έργο με άλλον τρόπο απ' αυτόν που ήδη έχει παρουσιαστεί στο κοινό από τον δημιουργό, π.χ. ψηφιοποιήσει έντυπη έκδοση.

Αναφορικά με τη **δεύτερη περίπτωση** (2), **όταν δηλαδή ο δημιουργός έχει αποβιώσει**, θα πρέπει να γίνει διάκριση ανάμεσα στις εξής υποπεριπτώσεις: α) εάν μεταβιβάστηκε το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας στο σύνολό του αιτία θανάτου, ο κληρονόμος είναι ο μόνος αρμόδιος να χορηγήσει άδεια εκμετάλλευσης στον χρήστη και β) εάν ο δημιουργός έχει συνάψει σύμβαση ή άδεια εκμετάλλευσης με τρίτον π.χ. εκδότη, πριν τον θάνατό του, τότε ο κληρονόμος υπαισέρχεται στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του, ενώ ο τρίτος διατηρεί τα δικαιώματα που του έχουν εκχωρηθεί ή επιτραπεί από τον δημιουργό. Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να γίνεται μνεία του ονόματος του δημιουργού από τον χρήστη, προκειμένου να μην προσβληθεί το δικαίωμα αναγνώρισης της πατρότητας που έχει επί του έργου. Επίσης, θα πρέπει το παρατιθέμενο έργο να συνοδεύεται από την ένδειξη της πηγής και του ονόματος του εκδότη, εφόσον το όνομα αυτό εμφανίζεται στην πηγή.

Ειδικότερα, **αναφορικά με τους φωτογράφους, ο νόμος 2121/1993 «Περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Συγγενικών Δικαιωμάτων»** (ΦΕΚ Α' 25/ 4-3-1993) **ρητά κατοχυρώνει τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας τους** τόσο στο άρθρο 2 «Περί Αντικειμένου του Δικαιώματος», όσο και στην ειδικότερη διάταξη του άρθρου 38 του ίδιου νόμου, που αφορά τα «Δικαιώματα Φωτογράφων». Οι φωτογράφοι, ως δημιουργοί, έχουν το απόλυτο και αποκλειστικό δικαίωμα να επιτρέπουν ή να απαγορεύουν σε τρίτους την άσκηση των εξουσιών του περιουσιακού τους δικαιώματος (βλ. άρ. 3 του ν. 2121/1993). **Ως φωτογράφος και πρωτογενής δημιουργός νοείται πάντα ο λήπτης της πρωτότυπης φωτογραφίας**, χωρίς καμία άλλη διατύπωση, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 6 ν. 2121/1993. Έτσι, κανείς άλλος, εκτός από τον μοναδικό φωτογράφο, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι απέκτησε πνευματική ιδιοκτησία στη φωτογραφία κατά τρόπο πρωτότυπο, καθώς δεν νοείται δύο φωτογράφοι να είναι συν-δημιουργοί της ίδιας φωτογραφίας και τούτο, διότι, εκ των πραγμάτων, αποκλείεται να τραβούν ταυτόχρονα με την ίδια μηχανή την ίδια φωτογραφία (ΜονΠρωτΘεσ 40026/2006, Αρμεν. 2007, σ. 1728)⁹.

Ενδέχεται, όμως, όπως προελέχθη, να υπάρχει δικαιούχος πνευματικής ιδιοκτησίας στον οποίο ο δημιουργός έχει εκχωρήσει/μεταβιβάσει το περιουσιακό δικαίωμα ή έχει επιτρέψει ή αναθέσει την άσκηση του. Σ' αυτήν την περίπτωση τυγχάνουν εφαρμογής τα ως άνω περιγραφέντα. Ως προς δε την υποχρέωση αναφοράς, το άρθρο 38 του ν. 2121/1993 προβλέπει ότι: *«Η δημοσίευση φωτογραφίας από αρχείο εφημερίδας ή περιοδικού ή άλλου Μέσου Μαζικής Ενημέρωσης που έχει μεταβιβαστεί δεν επιτρέπεται χωρίς την αναφορά του τίτλου της εφημερίδας ή του περιοδικού ή του ονόματος του Μέσου Μαζικής Ενημέρωσης, στο αρχείο των οποίων έχει περιέλθει, αρχικά, με νόμιμο τρόπο, η φωτογραφία»*. Τούτο δε ισχύει, ανεξαρτήτως του εάν η φωτογραφία είναι πρωτότυπη και προστατεύεται από τον ν. 2121/1993, σύμφωνα με τη με αριθ. 4559/2001 απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών (ΤΝΠ ΔΣΑ): *«Εξάλλου, οι φωτογραφίες, κατά τις διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 και 4 και 28 παρ. 4 του ν. 2121/1993, είναι πνευματικά δημιουργήματα και προστατεύονται από τον νόμο αυτό, ανεξάρτητα από την ενδεχόμενη προστασία τους και από άλλες διατάξεις και της αξίας και προορισμού τους, εφόσον εμπίπτουν στην έννοια του πρωτότυπου πνευματικού δημιουργήματος. Γι' αυτό και είναι υποχρεωτική η αναγραφή του ονόματος του φωτογράφου σε κάθε δημοσίευση φωτογραφίας είτε εμφανίζει πρωτοτυπία και εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του ν. 2121/1993, είτε είναι απλή, δηλαδή δεν εμφανίζει πρωτοτυπία»*.

⁹ Ειδικότερα, η φωτογραφία δεν αποτελεί σύνθετο έργο κατά το άρθρο 7 του νόμου αυτού, αφού τα επιμέρους τμήματά της (μακιγιάζ, ποζάρισμα του μοντέλου) δεν μπορούν να λειτουργήσουν αυθόπαρκα ως έργα (ΜονΠρωτΘεσ 2264/1996, ΕλλΔνη 1996, σ. 1444). Επίσης, για τον ίδιο λόγο δεν αποτελεί συλλογικό έργο (Κωνσταντίνου, 2007, σσ. 269-277), ενώ δεν αποτελεί ούτε έργο συνεργασίας, καθόσον έχει κριθεί νομολογιακά ότι δεν είναι συνεργάτης ούτε δημιουργός επιμέρους συμβόλων, ώστε να αποκτή (πρωτογενές) δικαίωμα στο έργο, το πρόσωπο που δίνει στον δημιουργό ιδέες ως πηγή έμπνευσης ή που η εισφορά του είναι βοηθητική, χωρίς πρωτοβουλία στον πνευματικό τομέα, π.χ. ένας σκηνοθέτης ή σκηνογράφος (ΕφΑΘ 8138/2000, ΔΕΕ 2001, σ. 60 και ΠολΠρωτΘεσ 22651/2007, Αρμεν. 2008, σ. 62). Τέλος, πνευματική ιδιοκτησία δεν αποκτά (πρωτογενώς) ούτε το πρόσωπο που συνέπραξε στη δημιουργία του έργου με την οικονομική και μόνο συμβολή του (ΜονΠρωτΘεσ 40026/2006, Αρμεν. 2007, σ. 1728).

3. Εικονιζόμενα Πρόσωπα

Συχνά επικρατεί η άποψη ότι, παράλληλα προς τον δημιουργό, το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας ασκείται και από τα εικονιζόμενα στη φωτογραφία πρόσωπα. Όπως κατέστη και παραπάνω σαφές, πνευματικός δημιουργός της φωτογραφίας είναι αποκλειστικά και μόνον ο λήπτης της φωτογραφίας, άλλως ο φωτογράφος, ενώ **τα εικονιζόμενα πρόσωπα διατηρούν το δικαίωμα προστασίας της εικόνας τους**, το οποίο αποτελεί έκφραση του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παρ.1 του Συντάγματος, στο Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στην ΕΣΔΑ αλλά και στο άρθρο 57 ΑΚ. Επειδή, λοιπόν, το δικαίωμα στην προσωπικότητα απορρέει εκ της θεμελιώδους και μη δυναμένης να αναθεωρηθεί διάταξης του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος, η στάθμιση των έννομων αγαθών του εικονιζόμενου και του φωτογράφου αποβαίνει υπέρ του δικαιώματος του προσώπου στην εικόνα του (Πολ-ΠρωτΑθ 4661/2004, ΝοΒ 2005, σ. 114). Αυτό σημαίνει ότι ο μεν φωτογράφος έχει το δικαίωμα να διατηρεί το «αρνητικό» της φωτογραφίας και να μεταβιβάζει το περιουσιακό του δικαίωμα επ' αυτής, εκτός αν έχει συμφωνηθεί διαφορετικά (Καλλινίκου, 2011, σελ. 3), το εικονιζόμενο όμως πρόσωπο έχει την εξουσία να αποφασίζει για την αποτύπωση, διάδοση ή δημόσια έκθεση της εξωτερικής απεικόνισης της μορφής του και, συνεπώς, για τη λήψη και διάδοση αυτής απαιτείται η συναίνεση του εικονιζομένου. **Επομένως, δεν επιτρέπεται η λήψη, αναπαραγωγή, κυκλοφορία, διάδοση και με οποιονδήποτε τρόπο εκμετάλλευση της φωτογραφίας προσώπου χωρίς τη συναίνεσή του για τη συγκεκριμένη χρήση** (ΜονΠρωτΑθ 4559/2001, ΤΝΠ ΔΣΑ)¹⁰.

Κατ' εξαίρεση της αρχής του σεβασμού της προσωπικότητας του ατόμου, **επιτρέπεται** η λήψη φωτογραφίας, χωρίς τη συναίνεση του φωτογραφουμένου, όταν απεικονίζονται τελετές, δημόσιες συναθροίσεις, τοπία που παρουσιάζουν καλλιτεχνικό ή άλλο γενικό ενδιαφέρον, στα οποία παρευρίσκονται και πρόσωπα, καθώς και όταν εικονίζονται πρόσωπα που ανήκουν στη σύγχρονη ιστορία και την επικαιρότητα. Αλλά και στις περιπτώσεις αυτές, και ειδικότερα στην απεικόνιση προσώπων της σύγχρονης ιστορίας, δηλαδή προσωπικοτήτων της πολιτικής, της επιστήμης, της καλλιτεχνικής ζωής ή του αθλητισμού, το δικαίωμα φωτογράφισης και δημοσίευσης των φωτογραφιών χωρίς τη συναίνεσή τους δεν είναι απεριόριστο. Και τα πρόσωπα αυτά μπορούν να απαγορεύσουν τη φωτογράφισή τους, στο μέτρο που μ' αυτήν δεν εξυπηρετείται η από δικαιολογημένο ενδιαφέρον ανάγκη πληροφόρησης του κοινού (ΕφΘεσ 3424/1989, Αρμεν. 1989, σ. 1205, ΜονΠρωτΑθ 829/1994, ΕλλΔνη 1995, σσ. 443-444 και ΠολΠρωτΑθ 5845/2005).

Δικαιολογημένο ενδιαφέρον, που πηγάζει από τη συνταγματικά κατοχυρωμένη ελευθερία και την κοινωνική αποστολή του τύπου, έχουν κυρίως τα πρόσωπα που συνδέονται με τη λειτουργία του, κατά κύριο λόγο οι δημοσιογράφοι, για τη δημοσίευση ειδήσεων (γεγονότων), σχολίων, φωτογραφιών σχετικών με τις πράξεις και τη συμπεριφορά προσώπων ή ομάδων προσώπων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για το κοινωνικό σύνολο (ΑΠ 1653/1983, ΝοΒ 1984, σ. 543 και ΕφΘεσ 2147/2001, Αρμεν. 2000, σσ. 1161 επ.). Ωστόσο, η φωτογράφιση ενός ατομικώς προσδιοριζόμενου προσώπου από τα πρόσωπα αυτά επιτρέπεται μόνον αν αυτό επιβάλλεται από τις ειδικές περιστάσεις, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι επιτρέπεται, χωρίς άλλο, και η δημοσίευση της φωτογραφίας. **Εάν η δημοσίευση επιβάλλεται λόγω δικαιολογημένου ενδιαφέροντος, θα πρέπει να ληφθούν μέτρα, ώστε να αποφευχθεί η αναγνώριση του εικονιζόμενου προσώπου από το κοινό, στον βαθμό που η εμφάνιση του προσώπου αυτού δεν είναι αναγκαία και πρόσφορη για την ικανοποίηση του ενδιαφέροντος της κοινής γνώμης** (Καράκωστας, 2000, σσ. 157 επ.).

4. Δημοσίευση φωτογραφιών αρχαιολογικού περιεχομένου

Οι φωτογραφίες αρχαιολογικού περιεχομένου διέπονται από ένα ιδιότυπο καθεστώς (ΚΥΑ ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ΔΜΕΕΠ/Γ2/Φ51-52-54/81397/2199/2005-ΦΕΚ 1491 Β'), αποκλίνον από το περιγραφέν στις ως άνω παραγράφους, κατά την έννοια του ότι, πέραν του φωτογράφου, ο οποίος έχει πνευματικά δικαιώματα για τις εκάστοτε συγκεκριμένες λήψεις, αποκλειστικός δικαιούχος πνευματικών δικαιωμάτων επί του περιεχομένου αυτών των εικόνων είναι το Υπουργείο Πολιτισμού (ΥΠΠΟ), με συνέπεια για τη χρήση των εικόνων αυτών να απαιτείται άδεια από τον Υπουργό Πολιτισμού σύμφωνα με την παρακάτω διαδικασία. Συγκεκριμένα, για την επιγραμματική χρήση εικόνων που απεικονίζουν εκθέματα Μουσείων που υπάγονται στις διευθύνσεις Προϊστορικών και Κλασικών και Βυζαντινών/Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, Αρχαιολογικούς Χώρους, αρχαία και βυζαντινά μνημεία και γενικά

¹⁰ Ως προς τους εικονιζομένους που έχουν αποβιώσει, ισχύει το άρθρο 57 ΑΚ σύμφωνα με το οποίο «Αν η προσβολή αναφέρεται στην προσωπικότητα προσώπου που έχει πεθάνει, το δικαίωμα αυτό έχουν ο σύζυγος, οι κατιόντες, οι ανιόντες, οι αδελφοί και οι κληρονόμοι του από διαθήκη».

μνημεία που προστατεύονται από την αρχαιολογική νομοθεσία, απαιτείται αίτηση από τον ενδιαφερόμενο την οποία απευθύνει στην αρμόδια Διεύθυνση του ΥΠΠΟ (Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Τμήμα μη Δημοσίων Αρχαιολογικών Μουσείων και Συλλογών, Αρχαιοπωλείων και Δίωξης Αρχαιοκαπηλίας) ή στις αρμόδιες, κατά περίπτωση, Περιφερειακές Υπηρεσίες του ΥΠΠΟ (Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και Εφορείες Βυζαντινών Αρχαιοτήτων). Η άδεια αυτή χορηγείται από τον Υπουργό Πολιτισμού κατόπιν γνωμοδότησης του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου. Επιπλέον, πέραν της άδειας απαιτείται και η καταβολή των υπέρ του ΤΑΠ τελών χρήσης εικόνων αρχαιολογικού περιεχομένου, όπως αυτά ορίζονται ο άρθρο 5 της ΚΥΑ ΥΠΠΟΤ/ΔΟΕΠΥ/ΤΟΠΥΝΣ/126463/2011-ΦΕΚ 3046 Β'. Από την καταβολή τελών χρήσης απεικονίσεων και οπτικοακουστικών έργων απαλλάσσονται, μεταξύ άλλων, «οι εκδόσεις και παραγωγές των ελληνικών κρατικών φορέων όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης και των αντίστοιχων κρατικών φορέων των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εξυπηρετούν αποκλειστικά διδακτικούς-εκπαιδευτικούς σκοπούς και διατίθενται δωρεάν», σύμφωνα με το άρθρο 10 της ίδιας απόφασης. Στην έννοια των διατάξεων του άρθρου αυτού εμπίπτει και το Αποθετήριο «Κάλλιπος» (<https://repository.kallipos.gr/>), σύμφωνα με σχετική απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, με συνέπεια οι συγγραφείς να απαλλάσσονται από τα τέλη υπέρ του ΤΑΠ. Μόνη υποχρέωση που διατηρείται για τους συγγραφείς είναι η υποβολή αίτησης άδειας χρήσης προς το ΥΠΠΟ, για την αναπαραγωγή και διάθεση του συγγράμματος μέσω διαδικτύου, και η τήρηση των υποχρεώσεων που θα απορρέουν εξ αυτής.

5. Περιορισμοί του περιουσιακού δικαιώματος

Συχνά διατυπώνεται η άποψη ότι οι δημιουργοί μπορούν -στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας- να ενσωματώνουν στα έργα τους εικόνες που αποτελούν πνευματική ιδιοκτησία τρίτων. Αυτή η άποψη αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα στο μέτρο που εμπίπτει στους περιορισμούς του ν. 2121/1993. Ως περιορισμοί ορίζονται οι διατάξεις εκείνες που επιτρέπουν στον χρήστη να ασκήσει ορισμένες ή όλες τις εξουσίες του περιουσιακού δικαιώματος του δημιουργού, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, χωρίς ο χρήστης να οφείλει να ζητήσει άδεια από τον δημιουργό και να του καταβάλει ορισμένη αμοιβή.

Στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας προσιδιάζει η εφαρμογή των άρθρων 19 και 21 του ν. 2121/1993. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 19 επιτρέπεται η παράθεση σύντομου αποσπάσματος ξένου έργου, το οποίο έχει νομίμως δημοσιευτεί, με σκοπό την υποστήριξη της γνώμης του παραθέτοντος ή την άσκηση κριτικής του δημιουργού του ξένου έργου. Ο δημιουργός επιτρέπεται να ασκήσει όλες τις εξουσίες του περιουσιακού δικαιώματος, αρκεί να αναφέρει τον τίτλο του έργου, το όνομα του δημιουργού και το όνομα του εκδότη. Εντούτοις, ο συγκεκριμένος περιορισμός δεν φαίνεται να εξυπηρετεί τα συμφέροντα των δημιουργών που επιθυμούν να ενσωματώσουν στα έργα τους εικόνες, δεδομένου ότι, συνήθως, η παράθεση σύντομου αποσπάσματος εικόνας δεν καθιστά δυνατό τον σχολιασμό της.

Αντιστοίχως, **βάσει του άρθρου 21** επιτρέπεται η αναπαραγωγή του ξένου έργου κατά τη διδασκαλία ή τις εξετάσεις σε εκπαιδευτικό Ίδρυμα (αρ. 21 ν. 2121/1993). Επιτρέπεται, δηλαδή, μόνον η άσκηση της εξουσίας αναπαραγωγής και όχι των λοιπών εξουσιών του περιουσιακού δικαιώματος, εφόσον τηρείται η υποχρέωση αναφοράς του τίτλου του έργου, του ονόματος του δημιουργού και του ονόματος του εκδότη. Λόγω του ότι η διάταξη αυτή επιτρέπει μόνον την άσκηση της εξουσίας αναπαραγωγής, θα λέγαμε ότι προσιδιάζει στη διδασκαλία που γίνεται μόνον σε φυσικό χώρο, καθότι η διδασκαλία μέσω διαδικτύου απαιτεί, πέραν της άσκησης της εξουσίας αναπαραγωγής και την άσκηση της εξουσίας δημόσιας εκτέλεσης, για να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στον εν λόγω περιορισμό. Μάλιστα, το πρόβλημα εντείνεται, όταν η διδασκαλία πρόκειται να φιλοξενηθεί σε βάση δεδομένων Ανοικτής Πρόσβασης, όπου η παρεχόμενη διδασκαλία διατίθεται με άδειες ανοικτού περιεχομένου, δηλαδή με άδειες που επιτρέπουν στον χρήστη την άσκηση περισσότερων εξουσιών του περιουσιακού δικαιώματος¹¹.

6. Η άποψη που επικρατεί-Εφαρμογή της ρήτρας “fair use”

Η πρόσβαση των δημιουργών στον κυβερνοχώρο έχει δημιουργήσει μια εσφαλμένη άποψη σχετικά με το ισχύον δίκαιο. Ειδικότερα, επειδή οι δημιουργοί επισκέπτονται συχνότερα αλλοδαπούς δικτυακούς τόπους θεωρούν ως εφαρμοστέο το δίκαιο των χωρών που διέπει τους τόπους αυτούς, και ιδίως, το αμερικανικό δίκαιο. Έτσι, **συχνά επικρατεί η άποψη ότι και στο δικό μας δικαιοσύστημα ισχύει η ρήτρα “fair use”, ελληνιστί «εύλογη**

¹¹ Σε κάθε περίπτωση, οι ως άνω περιορισμοί θα πρέπει να εφαρμόζονται μόνον σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, που δεν αντίκεινται στην κανονική εκμετάλλευση του έργου και δεν θίγουν αδικαιολόγητα τα έννομα συμφέροντα του δημιουργού (αρ. 28 Γ ν. 2121/1993).

χρήση». Η ρήτρα αυτή δεν προβλέπεται στο δικό μας δίκαιο, ωστόσο, ισχύει στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής¹². Ο όρος “fair use” συνιστά έναν γενικό περιορισμό του περιουσιακού δικαιώματος, σύμφωνα με τον οποίον επιτρέπεται η χρήση των έργων που διέπονται από το δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας, χωρίς να απαιτείται άδεια από τον δημιουργό του έργου και χωρίς να προσβάλλεται η πνευματική του ιδιοκτησία.

Από το αμερικανικό δίκαιο (Section 107 of the Copyright Act) και την αντίστοιχη νομολογία έχουν προκύψει **τέσσερις (4) παράγοντες**, η ισόρροπη εφαρμογή των οποίων καθορίζει πότε η χρήση εμπίπτει στα όρια του “fair use” και πότε όχι: (α) **Ο σκοπός**: Η χρήση του έργου είναι ιδιωτική ή χρησιμοποιείται για εκπαιδευτικούς, ερευνητικούς ή κοινωφελείς σκοπούς. (β) **Η φύση**: Για να είναι επιτρεπτή η χρήση ενός έργου άνευ αδειάς από τον δικαιούχο πνευματικών δικαιωμάτων θα πρέπει το έργο να είναι νομίμως δημοσιευμένο· από κει και πέρα σημαίνοντα ρόλο διαδραματίζουν τα χαρακτηριστικά και οι ιδιότητες του έργου. Τα αμερικανικά Δικαστήρια παρέχουν υψηλότερου επιπέδου προστασία στα μουσικά, εικαστικά, κινηματογραφικά έργα και, εν γένει, στα έργα της τέχνης, όπως, επίσης, ευνοούν τα έργα με φανταστικό περιεχόμενο περισσότερο από τα έργα με επιστημονικό περιεχόμενο. Έτσι, είναι συχνότερα επιτρεπτή η χρήση ενός έργου με επιστημονικό περιεχόμενο, υπό τον όρο να μην αποτελεί αντικείμενο εμπορικής εκμετάλλευσης. (γ) **Η ποσότητα και η αξία του έργου**: Το πότε είναι εύλογη η χρήση ενός έργου εξαρτάται τόσο από την ποσότητα του ξένου έργου που επιλέγει να χρησιμοποιήσει ο χρήστης όσο και από τη σημασία του συγκεκριμένου αποσπάσματος. Για παράδειγμα, επιτρέπεται η χρήση αποσπάσματος ταινίας, ωστόσο δεν θα πρέπει το απόσπασμα αυτό να περιλαμβάνει τα πιο πρωτότυπα και δημιουργικά στοιχεία της ταινίας. Επίσης, η ποσότητα που επιτρέπεται να χρησιμοποιηθεί εξαρτάται από την έκταση του ίδιου του έργου, το οποίο αποτελεί αντικείμενο εκμετάλλευσης. Δηλαδή, αλλιώς θα αντιμετωπιστεί ένα έργο λόγου 500 σελίδων και αλλιώς ένα αντίστοιχο έργο 300 σελίδων. Ειδικά για τις εικόνες, των οποίων η παράθεση δεν εξυπηρετεί τον σκοπό του δημιουργού όταν είναι αποσπασματική, έχει κριθεί από τα αμερικανικά Δικαστήρια ότι είναι επιτρεπτή η ενσωμάτωση εικόνων χαμηλής ανάλυσης, αποσπασμάτων αυτών ή εικόνων σε σμίκρυνση¹³. (δ) **Η επίδραση της χρήσης σε μια δυνητική αγορά**: Ένα έργο το οποίο αποτελεί αντικείμενο εμπορικής εκμετάλλευσης ή αδειοδότησης δεν εμπίπτει συχνά στα όρια της εύλογης χρήσης. Ωστόσο, σ’ αυτό το επίπεδο σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η περαιτέρω χρήση του έργου στο οποίο θα ενσωματωθεί απόσπασμα του ξένου έργου, δηλαδή, εάν το έργο θα διατεθεί για εκπαιδευτικό ή ερευνητικό σκοπό και εν γένει μη εμπορικό, τότε ενδέχεται η χρήση του να είναι θεμιτή και εύλογη, εάν όμως το έργο θα διατεθεί στο εμπόριο, τότε ενδέχεται να εμποδίζει την κανονική εκμετάλλευση του ξένου έργου και να μην επιτρέπεται η χρήση αυτού χωρίς άδεια¹⁴.

7. Εφαρμοστέο δίκαιο-δικαιοδοσία

Σε συνέχεια της ως άνω παραγράφου, στην οποία εκφράστηκε η ανησυχία για τη σύγκυση που επικρατεί σχετικά με την εφαρμογή της ρήτρας “fair use” στο δικό μας δικαιοσύστημα, θα πρέπει να ξεκαθαριστεί και η σύγκυση που επικρατεί σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο και τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων, όταν υπάρχει στοιχείο αλλοδαπότητας, όταν για παράδειγμα ένας συγγραφέας ενσωματώνει μια φωτογραφία που αναπαράγεται μέσω μιας βάσης δεδομένων στην αλλοδαπή. Συχνά, οι συγγραφείς αναρωτιούνται γιατί σε κείμενα, όπως το παρόν, επικαλούμαστε το δικό μας δίκαιο, όταν τα έργα τρίτων δημιουργών που ενσωματώνουν στα έργα τους βρίσκονται σε βάσεις δεδομένων τρίτων χωρών. Το ερώτημα αυτό θα απαντηθεί παρακάτω εν συντομία, καθώς το παρόν έργο δεν έχει ως αντικείμενο την εκτενή ανάλυση του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου πνευματικής ιδιοκτησίας.

Εν προκειμένω, λοιπόν, τόσο σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο (αρ. 3 παρ. 1, 22, 25 παρ. 2 Κ.Πολ.Δ), όσο και σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο (αρ. 2 Κανονισμός 44/2001), «**Κατά τόπον αρμόδιο είναι το δικαστήριο, στην περιφέρεια του οποίου έχει την κατοικία του ο εναγόμενος**» και, **εν προκειμένω, ο προσβολέας πνευματικής ιδιοκτησίας** (Γενική νόμιμη δωσιδικία). Η θέση αυτή προκύπτει από τη διεθνώς διαμορφωθείσα αντίληψη, την οποία παγιώς ακολουθεί το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ)¹⁵ αλλά και η νομολογία των εθνικών δικαστηρίων πολλών κρατών-μελών της ΕΕ, σύμφωνα με την οποία πρέπει να αποφεύγεται η “forum auctoris”,

12 Στο Ηνωμένο Βασίλειο και στις πρώην αποικίες του (συμπεριλαμβανομένης της Ιρλανδίας, του Καναδά, του Χονγκ Κόνγκ, της Αυστραλίας και της Νέας Ζηλανδίας), ισχύει το “fair dealing”, ελληνιστί «συναλλακτικά ήθη», το οποίο δεν προβλέπεται σε διατάξεις νόμου, αλλά έχει διαμορφωθεί νομολογιακά.

13 Kelly v. Arriba-Soft, 336 F.3d. 811 (9th Cir. 2003) and Bill Graham Archives v. Dorling Kindersley Ltd., 448 F.3d 605 (2d Cir. 2006) – Δείτε περισσότερες αποφάσεις σε: http://fairuse.stanford.edu/overview/fair-use/cases/#internet_cases

14 Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://copyright.columbia.edu/copyright/fair-use/what-is-fair-use/>

15 ΔΕΚ, 11.1.1990, Dumez France / Hessische Landesbank, C-220/88, Συλλ.Νομολ. 1990 .σ. 1-49.

δηλαδή η δυνατότητα του ενάγοντος να ασκεί αγωγή ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου όπου έχει την κατοικία ή την έδρα του¹⁶. Υπαγορεύεται δε η προτίμηση της κατοικίας αυτού σε αντιδιαστολή προς την κατοικία του ενάγοντος, από τη σκέψη ότι ο εναγόμενος, ως αμυνόμενος, επέχει τη θέση του ασθενέστερου και, συνεπώς, αυτού που χρειάζεται μεγαλύτερη προστασία. Ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο, **σύμφωνα με το ελληνικό διεθνές δίκαιο**, και συγκεκριμένα το άρθρο 67 παρ. 1, 3 και 4 του ν. 2121/1993, το οποίο υιοθετεί τον ίδιο κανόνα με τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης – Παρισίων «Για την προστασία των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών έργων»¹⁷, **εφαρμοστέο είναι το δίκαιο του κράτους της πρώτης δημοσίευσης** (ΕφΘεσ 649/2009, Αρμ 2010, σ. 645). Συγκεκριμένα, **η πνευματική ιδιοκτησία στα δημοσιευμένα έργα διέπεται από το δίκαιο του κράτους όπου το έργο έγινε για πρώτη φορά νομίμως προσιτό στο κοινό** (παρ. 1 εδάφ. α), και σε κάθε περίπτωση διέπεται από το δίκαιο αυτό ο καθορισμός του υποκειμένου του δικαιώματος, το αντικείμενό του, το περιεχόμενό του, η διάρκειά του και οι περιορισμοί, πλην των τυχόν προβλεπόμενων -από το δίκαιο αυτό- μη εκούσιων αδειών εκμετάλλευσης. Ωστόσο, η ένδικη προστασία παρέχεται σύμφωνα με το δίκαιο της χώρας όπου ζητείται η προστασία (ΠολΠρωτΡοδ 151/2003, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ). Επομένως, το ποιος είναι ο δικαιούχος πνευματικών δικαιωμάτων ενός έργου, εάν το έργο προστατεύεται από την πνευματική ιδιοκτησία και εάν έχει παρέλθει ο χρόνος προστασίας του κρίνεται από το δίκαιο του τόπου που κατέστη το έργο για πρώτη φορά προσιτό στο κοινό, ενώ η ένδικη προστασία παρέχεται σύμφωνα με το δίκαιο της χώρας όπου άγεται η υπόθεση, δηλαδή, εν προκειμένω, το ελληνικό (βλ. παρακάτω αρ. 65 ν. 2121/1993). Για παράδειγμα, εάν οι συγγραφείς ηλεκτρονικών συγγραμμάτων ανοικτής πρόσβασης για το ψηφιακό Αποθετήριο της Δράσης «Κάλλιπος» του ΣΕΑΒ (<https://repository.kallipos.gr/>) αναπαραγάγουν, τροποποιήσουν και διανείμουν έργα τρίτων δημιουργών, χωρίς άδεια ή χωρίς να εμπίπτει η χρήση των έργων σε κάποιον από τους περιορισμούς του ν. 2121/1993, αρμόδια δικαστήρια είναι τα ελληνικά, τα οποία θα επιδικάσουν αποζημίωση ή/και χρηματική ικανοποίηση με βάση το ελληνικό δίκαιο περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

8. Κυρώσεις

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας του δημιουργού είναι αποκλειστικό, που σημαίνει ότι μόνο αυτός έχει δικαίωμα να επιτρέψει ή να απαγορεύει την εκμετάλλευση του έργου του. Παράλληλα, είναι και απόλυτο, με την έννοια ότι ισχύει έναντι όλων και κάθε πρόσωπο οφείλει να το αναγνωρίζει και να το σέβεται (Γεωργιάδης, 2002, σ. 232). Υπ' αυτήν την έννοια, ο δημιουργός μπορεί να στραφεί έναντι οποιουδήποτε προσβάλλει το έργο του είτε καταθέτοντας αγωγή κατ' άρθρο 65 ν. 2121/1993 είτε καταθέτοντας μήνυση κατ' άρθρο 66 ν. 2121/1993. Τα αυτά ισχύουν και για τους δικαιούχους συγγενικού δικαιώματος, όταν τους αναγνωρίζεται το δικαίωμα να επιτρέπουν ή να απαγορεύουν ορισμένες χρήσεις των εισφορών τους (αρ. 46 και 47 ν. 2121/1993 - Καλλινίκου, 2005, σ. 228). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 65 του ν. 2121/1993, «Όποιος υπαιτίως προσέβαλε την πνευματική ιδιοκτησία ή τα συγγενικά δικαιώματα άλλου υποχρεούται σε αποζημίωση και ικανοποίηση της ηθικής βλάβης. Η αποζημίωση αυτή δεν μπορεί να είναι κατώτερη από το διπλάσιο της αμοιβής, που συνήθως ή κατά νόμο καταβάλλεται για το είδος της εκμετάλλευσης που έκανε χωρίς την άδεια ο υπόχρεος»¹⁸. Τέλος, ο προαναφερόμενος νόμος (αρ. 65 παρ. 1 και 3) παρέχει στον δημιουργό ή στον δικαιούχο συγγενικού δικαιώματος αξίωση για αναγνώριση του δικαιώματός του, άρση της προσβολής και παράλειψη στο μέλλον, ενώ σε περίπτωση παραβίασης της υποχρέωσης παράλειψης ο νομοθέτης απειλεί τον υπόχρεο με χρηματική ποινή από 880 ευρώ έως 2.934 ευρώ και προσωπική κράτηση έως ένα έτος (αρ. 65 παρ. 4 και Εφ Αθ. 8532/2006, ΔΕΕ 2007, σελ. 255). Όσον αφορά δε τις ποινικές κυρώσεις, σύμφωνα με το άρθρο 66 παρ. 1 του ν. 2121/1993, η προσβολή πνευματικής ιδιοκτησίας ή συγγενικών δικαιωμάτων επιφέρει ποινές, οι οποίες συνίστανται σε ποινή φυλάκισης τουλάχιστον ενός έτους, και σε χρηματική ποινή από 2.900 έως 15.000 ευρώ.

16 Ενδέχεται να εφαρμόζεται και το άρθρο 5 σημείο 3 του Κανονισμού Ρώμη I 44/2001, σύμφωνα με το οποίο ως «τόπος» θεωρείται τόσο ο τόπος όπου εκδηλώθηκε η ζημία όσο και ο τόπος όπου έλαβε χώρα το ζημιόγιο γεγονός (Ειδική συντρέχουσα δωσιδικία).

17 Η Σύμβαση της Βέρνης υπεγράφη το 1886 (αναθεώρηση Παρισίων 1971). Έχει κυρωθεί στη χώρα μας με τον ν. 100/1975.

18 Αντί για αποζημίωση και χωρίς να απαιτείται υπαιτιότητα του υπόχρεου, ο δημιουργός ή ο δικαιούχος του συγγενικού δικαιώματος μπορεί να αξιώσει είτε την καταβολή του ποσού κατά το οποίο ο υπόχρεος έγινε πλουσιότερος από την εκμετάλλευση του έργου ή του αντικειμένου συγγενικού δικαιώματος προβλεπόμενου στα άρθρα 46 έως 48 και 51 του παρόντος νόμου, χωρίς άδεια του δημιουργού ή του δικαιούχου (αρ. 904 ΑΚ), είτε την καταβολή του κέρδους που ο υπόχρεος αποκόμισε από την εκμετάλλευση αυτή (αρ. 739 ΑΚ).

9. Βιβλιογραφία

- Γεωργιάδης, Απ. (2012). *Γενικές αρχές αστικού δικαίου*. 4η έκδ. Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας.
- Καλλινίκου, Δ. (2008). *Πνευματική ιδιοκτησία και συγγενικά δικαιώματα*. 3η έκδ. Αθήνα: Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας.
- Καλλινίκου, Δ. (2011). Πνευματική ιδιοκτησία και προσωπικά δεδομένα. *Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου*, σσ. 641 – 649.
- Καράκωστας, Γ. (2000). *Προσωπικότητα και Τύπος*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Κοτσίρης, Λ. (2005). *Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Κουμάντος, Α. (2002). *Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Κωνσταντίνου, Π. (2007). Προστασία των φωτογραφιών κατά το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας. *ΕπισκεΔ*.
- Μαρίνος Θ.Μ. (1994). Η προσβολή του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων. *Ελλάνη*, 35.
- Σκούρτης, Δ. (1996). Η προστασία των φωτογραφιών κατά το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας. *Ελλάνη*, 37.
- Σταματούδη, Ε. (2005). Σημείωση υπό την ΠΠρΑθ 1493/2005. *ΔιΜΕΕ*, 8.
- Συνοδινού, Τ.Ε. (2001). Το κριτήριο της πρωτοτυπίας στο δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας στην Ευρώπη. *Αρμενόπουλος*, Ιούνιος 2001.
- Synodinou, T. (2012). The foundations of the concept of work in European copyright law. In T. E. Synodinou (Eds.), *Codification of European copyright law. Challenges and perspectives* (pp. 93-113). The Hague: Kluwer Law International.

Συντομεύσεις - Ακρωνύμια

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
Αρμεν	Αρμενόπουλος (επιστημονικό περιοδικό - εκδ. Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης)
ΑχΝομ	Αχαϊκή Νομολογία
ΓΔΑΠΚ	Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων Πολιτιστικής Κληρονομιάς
ΔΕΕ	Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιρειών
ΔΕΚ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΙΜΕΕ	Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας
ΔΜΕΕΠ	Διεύθυνση Μουσείων Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
ΔΣΑ	Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕιρΧαλ	Ειρηνοδικείο Χαλκίδας
Ελλάνη	Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕπιθεμπΔ	Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου
ΕπισκεΔ	Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑθ	Εφετείο Αθηνών
ΕφΘεσ	Εφετείο Θεσσαλονίκης

ΕφΠειρ	Εφετείο Πειραιά
ΕφΠατρ	Εφετείο Πατρών
ΕφΘρ	Εφετείο Θράκης
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΜονΠρωτΑθ	Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών
ΜονΠρωτΘεσ	Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
ΠειρΝομ	Πειραιϊκή Νομολογία
ΠολΠρωτΑθ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών
ΠολΠρωτΘεσ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης
ΠολΠρωτΡοδ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Ρόδου
ΣΕΑΒ	Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών
ΤΑΠ	Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων & Απαλλοτριώσεων
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
ΥΠΠΟΤ	Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης
ΧρονΙδΔικ	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου

Αικατερίνη Βράττη

Η Αικατερίνη Βράττη είναι Δικηγόρος και μέλος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών. Είναι απόφοιτος της Νομικής Σχολής του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (2009) και του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου (2005). Επίσης, κατέχει μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών από το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τομέα Α' Ιδιωτικού Δικαίου της ίδιας Νομικής Σχολής (2012). Έχει εργαστεί ως εξωτερικός συνεργάτης της ΑΕ Εθνικό Δίκτυο Έρευνας και Τεχνολογίας (2010-2011), ως σύμβουλος του Ειδικού Γραμματέα Ανώτατης Εκπαίδευσης του ΥΠΟΠΑΙΘ (2010-2012) και ως νομική σύμβουλος της Δράσης «Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα / Κάλλιπος» του Συνδέσμου Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Το δικηγορικό γραφείο της ειδικεύεται σε θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας, εργατικού, αστικού και δημοσίου δικαίου.